

EUTÓPIA VAGY DISZTÓPIA? LEWIS MUMFORD MEGAPOLIS-KRITIKÁJA¹

KOVÁCS GÁBOR

EMBER ÉS MŰ

Lewis Mumford sokágú, számos területet felölelő gondolkodói működésének egyik legfontosabb témája a város – olyan toposz ez, amely – a holisztikus látásmód jegyében – egyfajta gyűjtőlencseként, vagy közös perspektívaként funkcionál: egybefogja a kultúrkritikát, technológiatörténetet, civilizációtörténetet, várostörténetet, kultúrtörténetet, építészttörténetet és ökológiai utópiát. Történelmi korszakokon átívelő munkásságról van szó: ezen végigpillantva nem nehéz észrevenni, hogy az első világháború utáni fiatalkori írásoktól a 70-es évek vaskos, életmű-lezáró kötetéig Mumford valamilyen formában újra és újra visszatér a város-problematikához. Munkamódszere – mintegy organikus világgépének leképezéseként – egyfajta organikus építkezés. A fiatalkori művek gondolati horizontja – természetesen jelentékeny és fontos hangsúlyeltolódásokkal és módosulásokkal – nem változik meg radikális módon. Világképe szerves módon fejlődik, a kezdeti gondolati csírákból összetett struktúrák lesznek, amelyekben azonban mindig felismerhető az első ötlet. Jó példája ennek a megapolisz-kritika, amely már 1923-es, az utópiák történetét tárgyaló könyvének is alapmotívuma, s amely az 1938-as, *A városok kultúrája* (The Culture of Cities) című művében is ott van, hogy aztán az 1961-es nagy monográfiának – a magyarra is lefordított –, *A város a történelemben*-nek vezérszólama és konklúziója legyen.

Aligha lehetne nagyobb tévedést elkövetni, annál, hogy Mumfordot városgyűlölő gondolkodónak véljük. A valóság ugyanis ennek éppen az ellenkezője: egész életében a város, az emberléptékű város szenvedélyes szerelmese és a városi életforma elkötelezett híve. Ez személyes életében gyökeredzik. Életrajzának tanulsága szerint igen nagy hatással voltak rá azok a séták, amelyeket gyerekkorában anyai nagyapjával tett az éppen metropolisszá átlényező New York utcáin.

Mumford nagyváros-kritikája nem torkollik bukolikus utópiába: a városi életforma az általa fenntartott civilizációs javak nagyon is kívánatos a

---

¹ Az írás elkészítése során *felhasználtam Frankenstein-től a zöldekig – a gép és kritikusai* (Budapest, Liget, 2010.) című könyvem egy hosszabb tanulmányának (Az óriásgéptől a politechnikáig – Lewis Mumford technológiakritikája) gondolatmeneteit. KG.

számára. Ez nemcsak elméleti írásaiból, hanem gyakorlati, várostervező működéséből is kiderül. Mumford csatlakozik várostervezők egy csoportjához, akik a húszas évek elején megalapítják az Amerikai Regionális Tervezési Szövetséget (Regional Planning Association of America), amely az 1925 májusában New Yorkban tartott nemzetközi várostervezési konferencián kifejtett mainstream városfejlesztési modellel szemben kíván alternatívát nyújtani. Az általuk kritizált elképzelés a hatékonyan működtetett modern megapolis azon technokrata koncepcióján nyugodott, amely nemigen törődik ennek lehetséges társadalmi árával, azzal, hogy a túlfelflódott nagyváros milyen hatást gyakorol saját ökológiai és kulturális környezetére, vagyis a várost övező régióra. Mumford és társai ezzel szemben a regionális szemléletből kiindulva egy olyan, a térbeli és közigazgatási decentralizációt és az ökológiai szempontokat szem előtt tartó urbanizációs fejlesztési folyamatot vizionálnak, amely a tágabb vidéken szétteríti a metropolis népességét, illetve az általa ellátott közigazgatási és kulturális funkciókat. Egy történelmileg valóban létező modellhez való visszanyúlásról van szó. Ez pedig a 19. századi új angliai kisváros, amely aztán az emberléptékű modern település archetípusaként, nagyon határozott kultúrkritikai kontextusban újra és újra felbukkan Mumford város-történeti műveiben. A vízió lényege egy alternatív modernitás gondolata,² a háború utáni *big business* világának és a hozzá társított profitközpontú hatékonyságkultusznak az elutasítása. Ennek hátterében az amerikai, Jeffersonra visszanyúló farmerdemokrácia, illetve az ebből kinövő demokratikus populizmus eszmeköre áll a kistulajdon favorizálásával és a helyi, részvételi demokrácia politikai ideáljával. A koncepció lényegi eleme a regeneráció gondolata, amelyben a konzervativizmusra jellemző tradícióisztelet az életformákkal való kísérletezés baloldali attitűdjével keveredik. A múlt értékeihez való visszanyúlás nem a mintául szolgáló múltbeli struktúra szolgai és anakronisztikus másolását, hanem a választott modellnek a jelen lehetőségeire és igényeire alapozott revitalizálását jelenti.

A KULTURÁLIS KONTEXTUS: AZ AMERIKAI SZÁZADFORDULÓS KULTÚRKRIKA

Lewis Mumford a 20. századi amerikai kultúrkritika első hullámának legismertebb alakja,³ valójában egy generáció képviselője, ám a többieket, – kivált-

---

² Thomas Rohkrämer: *Eine andere Moderne? Zivilisationskritik, Natur und Technik in Deutschland, 1880-1933*. Paderborn, Schöningh, 1999.

³ Lewis Mumford: *Sketches from Life. The Early Years*. New York, Dial Press, 1982, illetve Lewis Mumford: *My Works and Days: A Personal Chronicle*. New York–

képpen Európában – alig-alig ismerik. A *Fiatal Amerikaiak* csoportja ez: négy alkotó tartozik ide: Randolph Bourne, Van Wyck Brooks, Waldo Frank és Lewis Mumford.⁴ Kultúrkritikájuk két forrásból táplálkozik: a romantikus antikapitalizmusból és a demokratikus amerikai populizmussal színezett republikanizmusból. Olyan angol viktoriánus, radikálisan antikapitalista szerzőkre kell itt gondolni, mint John Ruskin és William Morris,⁵ továbbá az amerikai transzcendentális filozófiájának képviselőire, Ralph Waldo Emerson-ra,⁶ Henry Thoreau-ra, és Walt Whitmann-ra. A republikanizmus sokszálú hagyományából olyan gondolkodókra, mint Henry George, illetve az amerikai pragmatizmus vezető filozófusára, John Dewey-re.⁷

A 20. század elejének újvilágbeli kultúrkritikája a sajátos amerikai szituációból nő ki. Az USA a 19. század végére világhatalommá válik, a világháború előestéjére a brit birodalom legfőbb riválisaként, a 20. század potenciális szuperhatalmaként jelenik meg a nemzetközi politikában. Ezt az az elsőpró dinamizmus magyarázza, amely a 19. század harmintas éveiben meginduló elképesztő ütemű gazdasági fejlődésre és az európai bevándorlók tömegeire támaszkodik; az Unió eléri a Csendes-óceánt és az egykori 13 gyarmat kicsiny szövetsége a század végére kontinens méretű orszaggá duzzad. Ez a legkevésbé sem feszültségektől mentes folyamat. Az észak-amerikai ipari kapitalizmusra épülő 'yenki' modell és a déli rabszolgatartó ültetvényes gazdálkodás közötti ellentét, az Unió és a Konföderáció konfliktusa az 1861-65 közötti amerikai polgárháborúban, csúcsosodik ki. Ez a történelem első modern, a gyáripar korszerű hadieszközeivel megívott technológiai tömegháborúja, az első világháború főpróbája.

A polgárháború azonban nemcsak az északi iparkapitalizmus győzelmét hozza a déli társadalmi berendezkedés fölött, történelmi értelemben is korszakhatár. Az 1865 utáni évtizedek szédületes ipari fejlődése a századfordulóra nyilvánvalóvá teszi, hogy a Jefferson-féle agrárdemokrácia ideálja, mint társadalmi program immáron végérvényesen a múlté: a farmerek Amerikáját a rablólovagok (robber barons) Amerikája váltja föl. Erre utalva írja Lewis

---

London, Harcourt Brace Jovanovich, 1978, róla szóló biográfia: D. L. Miller: *Lewis Mumford. A Life*. New York, Weidenfeld & Nicholson, 1989.

⁴ Casey Nelson Blake: *Beloved Community. The Cultural Criticism of Randolph Bourne, Van Wycks Brooks, Waldo Frank and Lewis Mumford*. Chapel Hill and London, The University of North Carolina Press, 1990.

⁵ Herbert L. Sussmann: *Victorians and the Machine. The Literary Response to Technology*. Cambridge, Massachusetts, Harvard University Press, 1968.

⁶ Ralph Waldo Emerson: *The Transcendentalist*. In: Ralph Waldo Emerson: *Essays and Belles Lettres. English Traits Representative Men & other Essays*, London-Toronto-New York, J. M. Dent & Sons-E. P. Dutton & Co., 1932, 342-357.

⁷ Casey Nelson Blake: i. m. 3.

Mumford, azt, hogy a korábbi aranykort (golden age) elsöpörték a korlátozatlan kapitalizmus barna évtizedei (brown decades). A robbanásszerű modernizáció és a tömeges bevándorlás értelemszerűen társadalmi feszültségeket és identitásválságot indukál, ám itt teljesen más a helyzet, mint a századvég Európájában, mert a folyamatosan nyugatra tolódó *frontier*-vel együtt járó példátlan területnövekedés nemcsak a bevándorlók millióit szívja fel, hanem jelentősen tompítja a konfliktusokat is; az energiák ennek nyomán nem belső robbanásban vagy háborúban, hanem az óriási térségek kapitalista civilizációjának megteremtésében vezetődnek le.

Ez azonban a legkevésbé sem jelenti azt, hogy a modern nagyipari Amerika születése ne hozna magával súlyos válságjelenségeket. Ezek termik meg a 19. század végi amerikai agrárpopulizmust,⁸ amely a trösztök és a bankok Amerikájának valóságával az emberléptékű, kisközösségi Amerika utópiáját állítja szembe. A 20. század elejének amerikai kultúrkritikája, ehhez a populista tradícióhoz is kapcsolódik. A *Fiatal Amerikaiak* generációja a hajdani tizenhárom gyarmat területén, az északkeleti partvidék Új-Angliájának kisvárosaiban, vagy New York kertvárosaiban tölti a gyerekkorát, saját bőrén megtapasztalva ennek az életformának eltűnését. Mindannyian a keleti part régi vágású viktoriánus polgárságának szülöttei, s így vagy úgy, de mindannyian megtapasztalják ennek a polgárságnak az eltűnésével együtt járó válságot, melyet személyes identitás- illetve értékválságként élnek át. Apáik 19. századi viktoriánus világképéhez és az őket felnevelő viktoriánus családi közeghez ambivalensen viszonyulnak: szenvednek ennek a közegnek a 19. századi irodalomból jól ismert prűderiájától, képmutatásától és erkölcsi kettős mércéjétől, miközben – úgy érzékelik, hogy az, ami az első világháború után elsodorja a képmutató apák civilizációját, embertelenebb és visszataszítóbb elődjénél.

A *big business* szemük láttára söpri el a viktoriánus polgári életformát és a hagyományos polgári egzisztenciát. Ez magyarázza a kapitalizmussal és a gépies életformával szembeni mély averziót. A mindent felzaboló üzlettel szemben a kultúrára apellálnak; ez főképpen az európai kultúra. Az általuk gyökértelennek és múlt nélkülinek érzett amerikai kultúrával szemben az organikusnak és szervesnek látott európaiktól remélnék segítséget. Az amerikai tradícióból azokat a szerzőket tartják történelmi elődjüknek, egyben pedig követendő kulturális mintának, akik beilleszthetőek kultúrkritikai világképükbe: Emersont, Melville-t és Thoreau-t, azokat, akik egyén és közösség helyzetét egyformán problematikusnak látták koruk Amerikájában, Mumford – a tradíciót követve – maga is úgy véli, hogy a személyes önmegújításnak és

---

⁸ Margaret Canovan: *Populism*. London–New York, Harcourt, Brace, Jovanovich, 1981, 17–58.

a közösség kulturális regenerációjának egymást feltételező és egymást kölcsönösen erősítő folyamatnak kell lennie.⁹

Milyen elemeket tartanak figyelemreméltónak az európai kultúrából? Randolph Bourne a vallásos anarchista Tolsztojhoz nyúl vissza; úgy véli, hogy az amerikai kultúra revitalizálása a Tolsztoj által vízionált társadalmi forradalom révén lehetséges. A politikai radikalizmusa eszméi megalapozásához Nietzsche, Bergson és Schopenhauer gondolatait használja föl. Az Arisztotelész-féle barátság-koncepció szellemében egy olyan participatív demokráciát tart kívánatosnak, amelynek alapértékei az egyenlő státus, a kölcsönös tisztelet, a konszenzus, a közös érdek, a közvetlen, személyes viszony – egy olyan berendezkedés tehát, amely potenciális alternatíva lehetne a konfliktuális liberális demokráciával szemben. Erősen befolyásolja John Dewey-nek a *laissez faire* kapitalizmust bíráló pragmatizmusa és a személyes szabadságnak a gazdasági érdekérvényesítésre való korlátozását elutasító republikanizmusa.¹⁰ Mély hatást gyakorol rá 1913-14-es európai körútja: hosszabb időt

---

⁹ Casey Nelson Blake, i. m. 47.

¹⁰ Casey Nelson Blake, i. m. 70. Dewey ugyanis erőteljesen bírálta a liberalizmusnak azt az emberképét, amely a szabadságot a veleszületett emberi jogok koncepciójával megalapozva elutasítja az állami beavatkozást:

„A klasszikus liberalizmus valóságos cáfolata tehát nem az „egyén” és „társadalom” fogalmain fordul meg.

Az igazi tévedés abban az elképzelésben rejlik, hogy az egyének olyan velükszülött eredeti hatalommal, szükségletekkel, jogokkal lennének felruházva, hogy nincsen másra szükség, mint az intézmények és törvények vonatkozásában eltávolítani azokat az akadályokat, amelyek útját állják az egyének természeti adottságai „szabad” játékának. Az akadályok eltávolítása valóban felszabadító hatást gyakorolt azokra az egyénekre, akik már megelőzőleg rendelkeztek olyan intellektuális és gazdasági eszközökkel, hogy a megváltozott társadalmi viszonyokat előnyükre fordíthatták. Az összes többieket viszont kiszolgáltatta azoknak a társadalmi viszonyoknak a kényére-kedvére, amelyeket az előnyös helyzetben levők felszabadított hatalma teremtett. Az az elképzelés, hogy emberek egyenlő szabadsággal cselekedhettek, mihelyt mindannyiukra ugyanazok a törvényes előírások vonatkoznak – tekintet nélkül azokra a különbségekre, amelyek neveltetésükben, a tőke feletti rendelkezésben és a társadalmi környezetnek a tulajdon intézménye által biztosított ellenőrzése terén közöttük fennállnak –, teljes abszurditás, amint a tények tanúsítják. Minthogy a nyilvános, tehát az effektív jogok és követelmények kölcsönhatások termékei, nem pedig az emberi természet eredeti és elszigetelt konstitúciójában vannak megalapozva, legyen ez erkölcsi vagy pszichológiai, az akadályok pusztá elhárítása nem elegendő. Az utóbbi csak olyan erőket és képességeket szabadít fel, amelyeket a történelem múltbeli véletlenei történetesen már kialakítottak. A „szabad” cselekvés katasztrófához vezet, ha a sokaságot vesszük figyelembe. Az egyetlen lehetséges intellektuális és gyakorlati következtetés, hogy a szabadság kivívása – ha úgy fogjuk fel, mint hatalmat arra, hogy választásunknak megfelelően cselekedjünk – a társadalmi berendezkedés pozitív és konstruktív változásaitól

tölt el Dániában, Angliában, Franciaországban, Németországban és Itáliában. Protestantizmuskritikájához és individualizmusbírálatához szocializmus és katolicizmus szintézisének gondolatát társítja: nem meglepő hát, hogy rátalál század eleji francia jobboldali radikalizmus vezéralakjára, Maurice Barres-re. Tisztában van Barres nézeteinek totalitárius aspektusaival, de úgy gondolja, hogy ezek semlegesíthetők William James pragmatizmusával és Walt Whitman demokratizmusával. Csodálja a francia kultúra organikus jellegét, kapitalizmussal szembeni fenntartásait és a paraszti katolicizmust. A katolicizmus számára mindenekelőtt közösségiséget jelentett, a hidegen racionális, gépszerű protestáns individualizmusból való lehetséges kivezető utat. A német kultúra ugyanakkor egyszerre vonzza és taszítja. Csodálja a német szervezőképességet és adminisztratív hatékonyságot, de taszítja a német militarizmus szelleme, és viszolygással töltik el az 1914 júliusában a háború mellett az utcákon tüntető tömegek. Egy jövőendő amerikai kulturális újjászületés számára az volna a legüdvösebb, ha valamiképpen ötvözni tudná a feminin jellegű francia kultúrát a maskulin jellegű némettel – véli.

Az amerikai kultúra legnagyobb szervi baja az, hogy az európaítól eltérően nem volt gyermekkora, emiatt aztán nem is tudott felnőtt kultúrává válni – vélekedik Randolph Brooks, miközben a felvilágosodott racionalitás gyökeretlen mivoltát bírálja. Meglátása szerint 19. század elejének Új-Anglia helyi kultúrája egy egységes amerikai kultúra potenciális kiindulópontja volt, ámde nem élte túl a vidéki társadalom összeomlását. Ugyan létrejött egy tösgyökeres amerikai filozófia, az Emerson nevéhez köthető transzcendentalizmus, ám az lemondott az eszmék és a társadalmi gyakorlat szintézisének lehetőségéről: ez az ellentét az éteri magasságokba emelkedő idealizmus és a pionírok és kereskedők társadalma között végül áthidalhatatlannak bizonyult.¹¹ Brooks szerint a széteső későközépkori puritanizmusból születő amerikai társadalom korrupt és dekadens; az értelem elválik az érzelemtől, a kultúra egy privilegizált osztály birtokába kerül, miközben elveszíti jelentőségét a hétköznapi élet számára. A jelen uralkodik a múlt felett, a gyakorlati életnek nincs semmiféle intellektuális és morális kerete. Amerika legnagyobb problémája a tradíciók hiánya. Márpedig tudatosan nemigen lehet amerikai tradíciót teremteni – mondja Brooks, aki a modern amerikai kultúra válságát a középkori holisztikus világnép összeomlásával magyarázza. Ismerős ez nagyon: a „minden egész összetört” érzése annak a *fin-de-siecle* pesszimiz-

---

függ.” John Dewey: *Filozófia és civilizáció*. Fordította Vajda Mihály. In. *Pragmatizmus*. Budapest, Gondolat, 1981, 497-498.

¹¹ Van Wyck Brooks: *The Vine of the Puritans*. In. Van Wyck Brooks: *The Early Years. A selection from His Works 1908-1921*. New York Harper & Row, 1968, idézi Casey Nelson Blake, i. m. 102..

musnak amerikai válfaja, amely uralja ezeknek az évtizedeknek az európai művészetét és filozófiáját¹²

Brooks szerint lehetséges kiutat kínál a századelő szocializmusa. Ezt nagy-britanniai útjának tapasztalatai alapján látja így. Itt találkozik a gazdag és ambivalens szigetországi baloldali tradícióval, amely a fabiánus szocializmustól, H. G. Wellstől, William Morrisig, John Ruskinig, Hilaire Belocig és Chestertonig terjedően számos irányt és személyt jelent. Míg a fabiánus szocializmus technokrata módon a felülről végrehajtott forradalom koncepciójából indul ki, amelyet az államhatalom eszközeivel egy felvilágosult elitnek kell végrehajtania, addig Ruskin és Morris – miként Tolsztoj is – a kisközösségek helyi társadalmának regenerációját tekinti alapkérdésnek. Ebből a heterogén tradícióból Brooks antimodernista és technokrata elemek sajátos ötvözetét keveri ki, középpontjában a modernitás széttöredezett emberi egyéniségének kritikájával, a modern 'mechanizált' életszemlélettel szembeni averzióval, a gépkorszak bírálatával, antikapitalizmussal és liberalizmus-kritikával. A *local couleur*-t a jeffersoni agrárdemokráciára visszanyúló amerikai populista republikanizmus és pragmatista filozófia adja.

Az USA belépése az első világháborúba döntő jelentőségű a 20. századi amerikai kultúrkritika első nemzedékének életében. Egy rövid időre, 1916–17-ben a *Seven Arts* című folyóirattal önálló orgánumhoz jutnak, lehetőséget kapva nézeteik szélesebb körben való megismertetésére, ám háborúellenes cikkeik miatt a militarista légkörben a szponzorok alig egy évvel az indulás után megszüntetik a támogatást, s a folyóirat megszűnik.¹³ Valójában, a háborút eldöntő Amerikában, amely a földkerekség első számú hatalmává válik, egész egyszerűen elfogy körülöttük a levegő. A kérdés, hogy honnan indulhat ki egy kulturális regeneráció, amely alternatívát jelenthet a trösztök kapitalizmusával és a társadalmat bekebelező nagyipari életformával szemben, most különösen élessé válik. Egy alapvető ellentmondással kerül szembe az amerikai kultúrkritika. Ha elfogadják azt, hogy a decentralizált kisközösségek életformája immáron nem létező valóság, hanem megvalósítandó ideál, akkor egy felvilágosult elite vagy egy magányos prófétára várt a renováció feladata. Ez azonban gyöngíti a koncepció republikánus demokratizmusát, már csak azért is, mert az amerikai kultúrkritikától sem áll távol az elitizmus,

---

¹² Erre vonatkozóan: J. W. Burrow: *The Crisis of Reason. European Thought, 1848–1914*, New Haven & London, Yale University Press, 2000.

¹³ Casey Nelson Blake, i. m. 170–171.

amely a kortárs európai gondolati irányoknak is alapvető jegye a két háború közötti évtizedekben, kiváltképpen Németországban.¹⁴

AZ UTÓPIA MINT A KÖZÖSSÉGI REGENERÁCIÓ ESZKÖZE

Ez a kontextusa Mumford 1923-as, *The Story of Utopias* címet viselő könyvének.¹⁵ A történelemben utópiák és disztópiák harca folyik. A modern világ megvalósult disztópia. Ehhez a gondolathoz Mumford élete végéig ragaszkodik. Későbbi műveiben az újkorra teszi azt a fordulatot, amikor – egy másik, emberszabásúbb civilizáció lehetőségét magában hordozó középkori fejlődés zsákutcába futása után – a modern tudományra és technológiára alapozott hatalmi, az egész földkerekséget magának alávető olyan civilizáció épül ki;¹⁶ ebben a természet és az emberi közösségek kizsákmányolása kéz a kézben jár. A teória körvonalai – ha számos ponton csak jelzésszerűen is – már ott vannak az Utópia-könyvben. Az utópiák történetén végigtekintve Mumford úgy találja, hogy a modern történelem egyik legnagyobb rákfénje a főváros-központú territorriális nemzetállam, amely kategorikusan szakított azzal az elgondolással, hogy az emberi közösségek lehetséges méreteit alapvetően megszabják annak a régiónak a földrajzi-ökológiai adottságai, amelyhez az illető közösségeknek alkalmazkodniuk kell. Az optimális keret a város-régió – a legtöbb utópia nem véletlenül indul ebből már az antik időktől fogva.

A cselekvést irányító gondolat alapvető történelmi mozgató erő – ezért fontosak az utópiák. Két fajtájuk van, a rossz valóságot jobbitani akaró rekonstrukciós utópia, illetve az attól elforduló menekülési utópia – ezek lehetséges orientációs pontok felmutatásával képesek az emberi cselekvés irányát és módját befolyásolni. Amire leginkább szükség van, az a 16. századtól domináns pozícióba kerülő instrumentalista gondolkodásmód korrekciója: a modern ember – a technológiai fejlődés bővületében – az eszközökből célokat konstruál, és mindinkább elfelejti föltenni a kérdést, hogy mind bonyolultabb gépi civilizációnak van-e valamilyen, saját magán túlmutató célja. Ilyenformán az utópiák valós funkciója a megvalósítandó célok megfogalmazása. Az emberi gondolat ugyanis intézményekben megtestesülve történelemformáló erővé válik. A modern történelem – korrigálandó –

---

¹⁴ Erre vonatkozóan lásd: Walter Struve: *Elites against Democracy. Leadership Ideals in Bourgeois Political Thought in Germany, 1890-1933*, Princeton, Princeton University Press, 1973.

¹⁵ Lewis Mumford: *The Story of Utopias*. London–Calcutta–Sydney, George G. Harrap & Co. Ltd., 1923.

¹⁶ Lewis Mumford: *The Myth of the Machine. The Pentagon of Power*. New York, Harcourt Brace Jovanovich, 1970.

mozgásirányai ugyancsak utópiákból – vagyis emberi ideákból – nőttek ki. Ezek kollektív negatív utópiák, vagy disztópiák, névtelen szerzőkkel. Mumford ezeket *idolum*nak nevezi, olyan koreszméknek, amely meghatározzák egy történelmi korszak domináns cselekvéstípusait, illetve az ezekre alapozott intézményeket. Utóbbiakat a beléjük vetett hit élteti, s ha ez elillan, az intézmény füstként illan el.¹⁷ Mumford úgy érzékeli, hogy a nagy világégést követő válságnak pontosan ez a lényege: még megvannak a régi világ intézményei, ám már nemigen hisz bennük senki. Ha pedig ez így van, a megoldás kézenfekvő. Olyan új gondolatokra, új értékekre van szükség, amelyekre fűl lehet húzni új intézményeket. Szakítani kell egyfelől a nemzetállammal, másfelől az ahhoz kapcsolódó, patológikus módon túlbujánzó metropolisszal. Ennek lehetséges eszköze az a zöld utópia, amely – szakítva a régi utópiákra valóban nemegyszer jellemző elvontsággal és életidegenséggel – mindig a helyiből, a valóban létezőből indul ki. Éppen emiatt lehet a lehetséges változás kezdete, afféle archimedesi pont, amelyből ki lehet fordítani sarkaiból a világot. Mumford szerint ilyen jellegű változásra már volt példa: korunk hatalmi-gépi civilizációja földrajzilag ugyancsak egy kicsiny térségben, Angliában jelent meg, aztán onnan terjedt szét a földkerekségen. Miért ne lenne ez megismételhető? Miért ne terjedhetne szét a kezdetben kicsiny zöld közösségek hálózata, reményt adva az újrakezdéshez? Az Utópia-könyv tehát optimistán, a remény gesztusával zárul.

---

¹⁷ U. o. 234.